

УДК 159.922.73-053.5:378.1

В. В. Ягупов,

доктор педагогічних наук, професор
(Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ)
yagupow57@ukr.net

ORCID: 0000-0002-8956-3170

Бекірова Аділе Рустемовна,

кандидат педагогічних наук, доцент
(Кримський інженерно-педагогічний університет, м. Сімферополь)
t7b7@mail.ru

ORCID: 0000-0001-5427-9965

ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ТА УЧНІВ У ПОЛЬСЬКІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУКОВІЙ ШКОЛІ

У статті проаналізовано, систематизовано та представлено для вітчизняних науковців проблему суб'єкта та суб'єктності у польській науковій думці. Наголошується, що для польської педагогіки проблема суб'єкта є актуальною як в теоретичному, так і в практичному аспектах. Ця проблема в польській педагогіці актуалізувалася у 80-х роках ХХ ст. і поступово стала аналізуватися і досліджуватися у міждисциплінарному аспекті – філософському, теологічному, соціологічному, психологічному та педагогічному. Особливий інтерес представляють психологічні та педагогічні дослідження та їх результати, оскільки природу суб'єкта та суб'єктності учасників педагогічного процесу в різних навчально-виховних системах допомагає розкривати психологічна наука, а форми, методи, принципи та засоби формування та розвитку – педагогічна наука. Представлено основні напрями наукових досліджень щодо суб'єкта та суб'єктності щодо учнів і педагогів наприкінці ХХ ст. – на поч. ХХІ ст. З'ясовано основні педагогічні тенденції, що мають місце у польській педагогіці щодо понять "суб'єкт" і "суб'єктність": суб'єктний характер взаємин між педагогами та учнями; суб'єктність як мета виховання; суб'єктність як едукативна (освітня) цінність; суб'єктність як ефект педагогічної діяльності.

Ключові слова: суб'єкт, суб'єктність, учень, учитель, суб'єкт-суб'єктні взаємини.

Актуальність проблеми дослідження. Проблема суб'єктності наприкінці ХХ – на поч. ХХІ ст. у Республіці Польща набула особливого значення. Смісл і логіка цієї проблеми пов'язані з кардинальними змінами, що мають місце у польському суспільстві взагалі та визначенням ролі особи у ньому, зокрема. Проблема суб'єктності у польській науці має міждисциплінарний характер – філософський, аксіологічний, теологічний, психологічний і педагогічний, які шукають відповідь про сутність, місце і функції людини у сучасному польському суспільстві. Ця проблема походить, на думку М. Лобоцького (M. Łobocki, 1988–2005), із методологічного положення про те, що кожна людина живе у своєму власному внутрішньому світі переживань і сприймає зовнішній світ у певний особливий індивідуальний спосіб, надаючи цьому світові певне значення тільки через самого себе – свої цінності та ставлення до життя, самого себе, речей, поведінки та діяльності в суспільстві. А центром її внутрішнього світу є вона сама, як, той світ, який є для неї реальністю [1–3].

Для українського наукового товариства та зокрема для педагогів ця проблема особливо актуальна, оскільки відбувається поступове усвідомлення ними та, найголовніше, суспільством необхідності кардинальних змін у системі освіти. А такі зміни, насамперед, пов'язані зі суб'єктним чинником. У зв'язку з цим досвід розв'язання проблеми суб'єктності учителів та учнів наприкінці ХХ – на поч. ХХІ ст. у Республіці Польща є для вітчизняної науки та практики особливо актуальною.

Мета статті: розкрити та узагальнити досвід розв'язання проблеми суб'єктності вчителів та учнів у польській педагогічній науковій школі.

Аналіз останніх досліджень з проблеми дослідження. Проблема суб'єкта та суб'єктності учасників педагогічного процесу в різних педагогічних системах є предметом дослідження багатьох польських науковців. Зокрема, у цьому аспекті досліджуються такі проблемні психолого-педагогічні аспекти педагога та учня як суб'єкта та їх суб'єктність: суб'єкт і педагогіка (A. Męczkowska); створення спеціального напрямку наукових пошуків у педагогіці – педагогіки суб'єктності (M. Stasiak); категорія суб'єктності як показник змін у стилі праці сучасних педагогів (J. Bałachowicz); багатовимірність поняття "бути суб'єктом" (M. Chodorowska); суб'єктність у вихованні (E. Kubiak-Szymborska); суб'єктність як педагогічна та едукативна категорія, суб'єктність у педагогічній перспективі (M. Czerepaniak-Walczak); суб'єктність у вихованні учнів і молоді (A. Guryska, J. Sowa); суб'єктність учня та вчителя (J. Dyląg), суб'єктність особи (K. Korzeniowski); суб'єктність студентської молоді (E. Kubiak-Szymborska); суб'єктність учня (W. Puślecki); підготовка учителів до особистісної взаємодії з учнями (M. Łobocki); роль дисципліни та самодисципліни у вихованні суб'єктності дитини (M. Pawelec); свобода і суб'єктність

людини (J. Lipiec); інтерпретація суб'єктності дитини (S. Mieszalski); рефлексія поняття "суб'єктність" (M. Stasiak); суб'єктність як мета і засіб виховання (B. Zaciński); джерела суб'єктності (Ch. Taylor); людина як суб'єкт і людина як предмет (T. Tomaszewski); суб'єктні аспекти у виховних взаєминах (B. Wojciechowska-Charlak); суб'єктна орієнтація (M. Kofta); етичні виміри взаємин між суб'єктами в вихованні (E. Kubiak-Jurecka); суб'єктність вихованця (T. Kukołowicz, E. Calka); суб'єктні аспекти в шкільній едукації (J. Kida); суб'єктність учня в шкільному навчанні (E. Smak); суб'єктність у шкільній мовній едукації (E. Kobyłeczka); суб'єктність людської особистості як предмет дослідження гуманістичних наук (O. Urban); концепція почуття суб'єктності на тлі соціально-психологічної теорії та досліджень (R. Zieliński); психологічні основи суб'єктності (M. Jagułowicz); філософські контексти суб'єктності в академічній освіті (M. Czerepaniak-Walczak) та ін.

Особливий інтерес представляють монографії Л. Гурської про суб'єкта і суб'єктність у вихованні (Górska L. Podmiot i podmiotowość w wychowaniu. Studium w perspektywie poznawczej pedagogiki integralnej: [monografia]. Szczecin, 2008. 324 s.) та Е. Тжупека – про філософське та емпіричне сприйняття суб'єкта (Trzópek J. Na tropach podmiotu: Między filozoficznymi a empirycznymi ujęciami podmiotu: [monografia]. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013. 388 s.).

О. Галян в українській психолого-педагогічній думці здійснила системний аналіз щодо світоглядного стану і теоретико-методологічного аналізу поняття "суб'єктність особистості учня" на основі аналізу, систематизації та узагальнення українських, російських і польських науковців. Вона підкреслює як спільні підходи, так і відмінності в їх наукових пошуках. Дослідниця наголошує, що спільною для всіх цих наукових шкіл є те, що їх поєднує думка про те, що необхідним є індивідуальний підхід в освіті. А в цьому аспекті їх відрізняє тільки основні напрями наукових пошуків. На думку дослідниці, у теоретико-методологічних пошуках польські науковці особливу увагу звертають на формування суб'єктності особистості учня, українські дослідники – на з'ясування сутності суб'єктності особи під впливом нових педагогічних технологій, а російські науковці – на обґрунтування методологічних засад для визначення нової методології освіти [4: 47–58].

Аналіз і узагальнення вищенаведених та інших авторів показує, що проблема суб'єкта та суб'єктності учнів і педагогів у польській педагогічній науці для українських наукового кола залишається, практично, не дослідженою.

Виклад основного дослідницького матеріалу. Водночас, категорія суб'єктності є, на думку Ю. Балаховича (J. Bałachowicz, 2009 [5]), Е. Дилага (J. Dyląg, 2010 [6]), Я. Рейковського (J. Reykowski, 1988 [7] тощо), критерієм змін у стилі праці сучасного вчителя. Цікавим є той факт, що така думка в Польщі має свої коріння ще у 80-х роках ХХ ст. (Z. Babska, A. Biela, A. Gurycka, W. Daniecki, M. Kofta, K. Korzeniowski, M. Łoboda, J. Reykowski, B. Zaciński, R. Zieliński, G.W. Shugar, T. Tomaszewski та ін.).

Так, К. Коженівський (K. Korzeniowski) ще в 1983 р. широко і достатньо повно дефініював поняття "суб'єктність": діяльність особи, яка ініційована нею, розвивається згідно з її особистими стандартами та цінностями. Вона представляє особливий вид регуляції взаємин людини з оточенням, яке вона когнітивно контролює, тобто розуміє, знає послідовність дій, співставляє з кінцевою метою та коригує" [8: 48–49]. Людина може бути суб'єктом, що означає, що вона є ініціатором певних станів та автором смислу, водночас, як щодо зовнішнього світу, так і до себе, може свідомо керувати своєю долею, ухвалювати рішення щодо себе, створювати образ своєї особи [8: 50–51]. У дефініції К. Коженівського слушно наголошується, що суб'єктність – це "свідомо ініційована діяльність, яка розвивається особою згідно з її власними цінностями і стандартами" [8: 59].

Суб'єктна активність, на думку Я. Рейковського (Janusz Reykowski, 1988), управляється вибраними цілями чи актуалізується самим суб'єктом, що надає людині індивідуальності [7].

А. Гурицька (Antonia Gurycka, 1989), відома дослідниця проблеми суб'єктності у Польщі, обґрунтовано вважає, що суб'єктність в освіті є водночас як метою виховання (формування цілей свого виховання молодого людиною; самоконтроль; конструювання свого світу цінностей), так і способом виховання у взаєминах педагог – учень (рівновага у взаєминах; взаємне ухвалення рішень; автономний вибір; взаємоповага і ввічливість; відповідальність за свої дії; учитель як спостерігач чи радник) [9: 14–24].

За допомогою суб'єктності реалізуються, на думку А. Гурицької, такі замисли: 1. Метод проєктів – участь учнів та їх батьків у плануванні освіти. 2. Метод центрів за інтересами. 3. Дальтонський план – самостійне учіння в індивідуальному темпі [9: 14–24].

Таким чином, для отримання системної відповіді щодо природи та сутності поняття "суб'єктність" щодо педагога та учня у польській педагогічній думці необхідно проаналізувати та систематизувати відповідні польські наукові джерела. Необхідно визначитися з дефініцією цього поняття, з'ясувати його сутність та основні прояви щодо учнів і педагогів. Парадоксом є той факт, що спочатку не всі польські науковці сприйняли термін "суб'єкт". Наприклад, К. Коженівський (K. Korzeniowski) у 1983 р. писав, що "Суб'єкт – це просто людина. Ці терміни взаємозамінні, а синонімами є людина, суб'єкт, індивід, особа" [8: 10].

М. Черепаняк-Валчак (M. Czerepaniak-Walczak, 1994) наголошує, що поняття "суб'єктність" розуміється як категорія філософська, ідеологічна, психологічна і педагогічна [6: 9]. Дослідниця представляє його змістовне наповнення як педагогічну та едукативну категорію: суб'єктність подібно тому, що суб'єкт має динамічний і свідомий характер активності, має також індивідуальний і груповий характер. Суб'єктність у людини має розвивальний характер і тому вона може бути метою у процесі навчання. Можна виокремити, на її думку, прояви суб'єктності, що між собою корелюють. Це діяльнісна суб'єктність, суб'єктність у виборі та суб'єктна відповідальність [10].

Але, на думку Л. Зажецького (Leon Zarzecki, 2012), нинішня професійна школа є установою ані демократичною, ані толерантною щодо тих, хто набуває певний фах, а навпаки, переважно вона заперечує цінності конкретної професійної діяльності. А якщо професійна школа така, то й очевидно такі й педагоги, щодо яких стосуються обвинувачення молоді:

взаємини вчитель-учень, які, незважаючи на значну кількість гуманних і демократичних декларацій у державі, визнаються у більшості випадків не партнерськими і, відповідно, не суб'єкт-суб'єктивними, а авторитарними, коли відбувається домінування вербального й енциклопедичного навчання, не стимулюються творчі мисленеві процеси тих, хто набуває відповідну освіту;

незнання і, відповідно, з одного боку, неврахування педагогами різноманітних потреб тих, хто вчиться, що є причиною відірваності змісту, методів і форм навчання від життя, майбутньої професійної діяльності вихованців, а з іншого – нездатність педагогами отримувати через тих, хто набуває відповідну освіту, практичний життєвий, суспільний чи громадянський і професійний досвід;

критичне ставлення педагогів до тих, хто набуває відповідну освіту, та суб'єктивне оцінювання вчителями моральних цінностей сучасної молоді;

нездатність формувати і розвивати у тих, хто набуває певний фах, професійні цінності, позитивне ставлення до отримання конкретної професії [11: 50].

У зв'язку з цим актуальною є думка М. Лобоцького (M. Łobocki, 2005) про те, що особливо необхідна суб'єктність у вихованні й навчанні: схвалення дітей і молоді, емпатійне їх розуміння; автентичність педагога і, найголовніше, – вихователя [3: 147–152]. Отже, йдеться про розуміння педагогами реакції дітей у деякій мірі зсередини, а в разі виховної діяльності також усвідомлення того, чим в їх переконанні є процес виховання і наука. Він переконаний, що вчитель й учень – це основні ланки процесу виховання. І, відповідно, від місця, що займають вони в цьому процесі і ролі, які виконують, залежать у значній мірі виховні ефекти всього педагогічного процесу у різних навчально-виховних установах.

Л. Зажецький (Leon Zarzecki, 2012) слушно наголошує, що сучасна педагогіка формулює постулат щодо людської особи як суб'єкта буття. Відповідно, у педагогічному процесі проявляється, актуалізується і реалізується суб'єктність двох осіб – вихованця і вчителя, двох суб'єктів – вихователя та вихованця, що складає сутність виховання [11: 29]. Ці постулати знаходять віддзеркалення в змісті суб'єктного виховання.

М. Лобоцький (M. Łobocki, 1997) слушно визначає суб'єктність так: суб'єктне трактування учнів через вчителя, інакше – гуманістичний до них підхід, що полягає в сприйманні учня, як автономної одиниці, яка незалежна від зовнішніх впливів, який має право на власну суб'єктність, тобто внутрішню незалежність і відповідальність за власну поведінку, отже, також має право на самостійне формування своєї долі [2: 237–244]. Таке трактування учня як суб'єкта, з одного боку, ґрунтується на визнанні його гідності, що передбачає у стосунках з ним пошану і сердечність, а з іншого – суб'єктне трактування вихованця, що враховує його природне прагнення до активності, що є необхідною умовою формування його індивідуальності та, врешті-решт, і навчальної суб'єктності.

У процесах навчання і виховання завжди є дві постаті, а виховання є, на думку Л. Зажецького (Leon Zarzecki, 2012), взаємодією дорослого і дитини, вчителя й учня. У даній моделі принципово змінюються місце і роль учня, який зі предмета виховних впливів перетворюється в суб'єкта. Це є необхідною умовою відокремлення учня у класі серед інших [11: 50]. Водночас, на думку цього дослідника, вчителі в ситуаціях, які передбачають прояв насамперед толерантності, впевнені, що вони завжди мають рацію. У зв'язку з цим у польській педагогічній науці існує думка про те, "...що вчителі не відчують потреби в знаннях про толерантність і відповідну професійну компетентність. У ситуації розв'язання конфліктів учитель займає позицію того, який все знає, маніпулює негативними оцінками учнів, а, навіть, карає учня за спробу мати іншу думку" [11: 29].

Виявляється також, що професія вчителя має травматичний характер. Так, Х. Квятковська (Henryka Kwiatkowska, 2005) наголошує на тому, що педагогічна діяльність "відбувається через міжлюдський зв'язок при домінуванні негативних відчуттів, які супроводжують її виконання" [12: 219].

Ю. Сова (Józef Sowa, 2005) розшифровуючи гасло "суб'єктність у вихованні" [13: 458], особливу увагу звертає на два аспекти, що складають її сутність: можливість оцінювання вихованцями впливу виховних взаємин, а також дає можливість їм само спостерігати, як творцям власного життя. Такий підхід безпосередньо корелюється з ідеєю суб'єкта, тобто "буття, яке має вплив на форму змісту та "протікання" явищ, в яких бере участь, діє згідно зі власною волею і настановою щодо зміни самого себе

та соціального, природничого і технічного світу" (М. Черепаняк-Вальчак (M. Czerepaniak-Walczak (2006) [14: 112]; "людської особи, яка має почуття власної індивідуальності щодо інших осіб і світу, який її оточує, вона пізнає цей світ, керує власними вчинками і відповідальна за свої рішення і дотримання моральних і правових норм, що встановлені в суспільстві" (W. Okoń, 2007) [15: 31] і "особи, яка пізнає, такої, яка пізнає відмінності предметів пізнання" (Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, 2009) [16: 135].

У польській педагогічній літературі по-різному визначається сутність суб'єктності у взаєминах "учитель-учень". Так, суб'єктність вчителя розуміється як свобода його дій, що виражається в визначенні своїх цілей, прийнятті рішення, виконанні дій і перевірці цінностей власних досягнень, що підлягає подвійній обумовленості: зовнішній – залежність від суспільно-економічних умов держави і матеріальної ситуації освіти, внутрішній – кваліфікації вчителів, особистісні чинники, здатності, ідентифікація себе з професією педагога (Leon Zarzecki, 2012).

Водночас, як слушно наголошує М. Ходоровська (M. Chodorowska, 1999), суб'єктність може бути досягнута тільки у взаємодії з іншою людиною [17: 38].

Провідною є також думка про те, що вчитель проявляє свою суб'єктність та її стверджує, коли прагне до суб'єктності своїх вихованців, створює такі ситуації, в яких вони активно беруть участь. Це може бути природна чи спеціально організована вихователем педагогічна ситуація, яка має бути привабливою та педагогічно доцільною, яка задовольняє потреби відповідно до віку і вмінь учнів. Педагог має відчувати свою відповідальність за ті ситуації, яке він створює, а також має пам'ятати і про педагогічно доцільну демонстрацію своєї суб'єктності.

М. Черепаняк-Вальчак (Magia Czerepaniak-Walczak, 1999) вважає, що одна з найбільш яскравих у польській психології виховання – Антоніна Гуріцька – також підкреслює значення суб'єктності двох осіб – учителя та учня, оскільки використовує поняття "суб'єктне виховання". Під суб'єктивним вихованням розуміється таке виховання, яке "виховні ситуації, що створює людське буття, речі й події, трактує як суб'єктність двох осіб" [10: 110]. Сутність виховання складає, на думку А. Гуріцької, взаємини між вихователем і вихованцем, комунікація та обмін інформацією між ними. З такого розуміння виховання виникає мета виховання, згідно з А. Гуріцькою, – здійснювати виховання з орієнтацією на суб'єктність і почуття своєї участі вихованцем у вихованні, що має сприяти становленню вихованців – як самовихованців [10: 113].

Л. Зажецький (Leon Zarzecki, 2012) слушно вважає, що суб'єктність вихователя більша, коли, він вибираючи вигідні педагогічні ситуації для своїх учнів, має достатньо широке поле для власної активності. А суб'єктність вихованця визначається через його активність, об'єктивне оцінювання ситуації, а також можливістю трактування своїх переживань і реакцій. Вихованцеві слід залишити свободу вираження своїх переживань. Також суттєвим завданням вчителя-вихователя є створення таких умов, в яких, він проявляючи доброзичливість, викликає симпатію і довіру учнів. Тільки в такому випадку вони будуть мати бажання ділитися з ним своїми проблемами і труднощами. Необхідністю вважається також створення позитивного морально-психологічного клімату в класі для розвитку зацікавленості учнів, оскільки в такому випадку вчитель створює сприятливу можливість як для спільного, так і самостійного прийняття рішення учнями, заохочує їх до активності й самостійності у виконанні поставлених завдань [11: 51].

Польські науковці звертають також увагу на основні педагогічні методи, форми та прийоми діяльності педагогів, які найбільш оптимально підходять для стимулювання та актуалізації суб'єктної поведінки учнів. Так, ефект суб'єктності учнів в навчально-виховному процесі краще досягається, за Л. Зажецьким (Leon Zarzecki, 2012), в умовах їх взаємодії з вихователями як під час уроку, так і під час організації громадського життя класу. Найголовніше, дати можливість вихованцям пережити певні цінності, формувати відповідальність вихованця і вчителя за спільне виконання завдань. Найбільш доцільною формою реалізації цих завдань вважається створення учням умов для співучасті в визначенні цілей, встановленні механізмів їх досягнення, в яких вихованець реалізовує самостійно особисті цілі. Для цього учні усвідомлюють, що вони є співавторами спільних цілей і володіють достатньою автономією в їх досягненні, а також відчувають, що все це є вираженням їх суб'єктності. Відповідно, роль вчителя-вихователя зводиться до створення різноманітних суб'єкт-суб'єктних ситуацій, в яких вчень має такі можливості: добровільного і безперешкодного прийняття завдань; пошуку можливих способів їх рішення; автономного визначення оцінки виконання завдання і досягнутого результату. Такі ситуації вчителю рекомендується створювати як на уроках, так і на позакласних заняттях (організація шкільних урочистостей, екскурсій і різноманітних видів діяльності вихованців тощо). У таких ситуаціях вихованець набуває досвіду, відчуває свободу при прийнятті рішення та відповідальність за його виконання, контролює його хід, отримує задоволення від виконаного обов'язку. А вчитель, організовуючи різноманітні виховні ситуації, вдосконалює свою педагогічну майстерність, певні особистісно-професійні здатності, в яких проявляється його суб'єктна орієнтація як сучасного вчителя та вихователя [11: 52].

Цікавою і досить слушною є думка М. Павелець (Marta Pawelec, 2005) щодо необхідності дисципліни та дисциплінованості в розвитку суб'єктності учня [17: 79–88], що корелює з нашою думкою про те, що без самодисципліни і відповідальності не може бути ніякої суб'єктності та суб'єкт-суб'єктних взаємин у навчально-виховному процесі між педагогами та тими, хто вчиться [18]. На думку дослідниці, дисципліна та самодисципліна є вкрай необхідними атрибутами на шляху формування і розвитку справжньої суб'єктності учня.

Водночас очікування учнів пов'язані з особистими якостями і професійною компетентністю педагогів. Учні очікують від них: безпосередності й доброзичливості, терпеливості, поблажливості і розуміння, висування високих запитів, професійного ставлення, доброї настрою, зацікавленості в учнях, справедливості в їх оцінюванні, делікатності у взаєминах. Вони також від них очікують допомоги, уваги не тільки на уроках, а й у позаурочний час, розвитку їх зацікавленості, ставлення до кожного з них як до особи, а не анонімного члена групи [19: 137–139].

У польських педагогічних джерелах щодо суб'єкта і суб'єктності педагога наводяться й інші професійно важливі його суб'єктні якості. Це такі: відкритість у контактах з молоддю, емпатійність, методичність, людська гідність, справедливість і об'єктивність у оцінюванні учнів за їх роботу, діалогічність, демократичність, дисциплінованість і вимогливість, педагогічний такт, толерантність та ін. [20].

Висновки. 1. Поняття "суб'єкт" і "суб'єктність" вчителя та учня у польській педагогічній науковій школі є багатоаспектними. 2. У польській педагогічній думці Є. Кубяк-Шимборська (Ewa Kubiak-Szymborska, 2003) досить вдало підсумувала основні педагогічні тенденції, що мають місце у польській педагогіці щодо поняття "суб'єктність": суб'єктний характер взаємин; суб'єктність як мета виховання; суб'єктність як едукативна (освітня) цінність; суб'єктність як ефект педагогічної діяльності [21].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Łobocki Mieczysław Doświadczanie wartości samego siebie w kształceniu pedagogicznym / Mieczysław Łobocki // Doświadczanie wartości samego siebie w procesach edukacyjnych : Materiały z konferencji naukowej. – Bydgoszcz 23-24 X 1996 r. / pod red. Andrzeja M. Tchorzewskiego. – Bydgoszcz : Wydaw, 1997. Uczelniane WSP. – S. 38–47.
2. Łobocki Mieczysław Przygotowanie nauczycieli do osobowej relacji z uczniami / Mieczysław Łobocki // Aksjodeontologiczne aspekty relacji osobowych w procesach edukacyjnych / pod red. Wiesławy M. Wołoszyn, Bydgoszcz : Wydaw, 1997. – Uczelniane WSP. – S. 237–244.
3. Łobocki M. Teoria wychowania w zarysie / M. Łobocki. – Wyd. 2. – Kraków : Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2005. – 358 s.
4. Halian Olena Teoretyczne zasady kształtowania kategorii "podmiotowość osobowości ucznia" w ukraińskiej, polskiej i rosyjskiej tradycji naukowej / Olena Halian // Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, XXVIII, sectio J – Pedagogia-Psychologia. – Vol. 28, № 2, 2015. – P. 47–58.
5. Bałachowicz J. Kategoria podmiotowości jako wyznacznik przemian stylu pracy współczesnego nauczyciela // I. Adamek, W. Żmijewska (red.), Nauczyciel w systemie edukacyjnym teraźniejszość i przyszłość, Wyd. Nauk. UP, Kraków, 2009.
6. Dyląg J. Podmiotowość ucznia i nauczyciela a kształcenie emocjonalne i etyczno-moralne w edukacji zintegrowanej // I. Adamek, M. Grochowalska, E. Żmijewska (red. nauk.) Relacje i konteksty edukacji elementarnej. – Wyd. Nauk. UP, Kraków, 2010. – S. 80–83.
7. Reykowski J. Podmiotowość – szkic problematyki // P. Buczkowski, R. Cichocki (red.), Podmiotowość : możliwość – rzeczywistość – konieczność. Poznań: Redakcja Wydawnictwa Ośrodka Analiz Społecznych ZMW, 1988. – S. 199–210.
8. Korzeniowski K. Podmiotowość człowieka. Metateoretyczne ramy teorii / K. Korzeniowski, R. Zieliński, W. Daniecki (red.). // Podmiotowość jednostki w koncepcjach psychologicznych i organizacyjnych. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1983. – S. 9–72.
9. Gurycka A. Podmiotowość w doświadczeniach wychowawczych dzieci i młodzieży / A. Gurycka. – Warszawa : Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, 1989. – S. 14–24.
10. Czerepaniak-Walczak M. Podmiotowość jako kategoria pedagogiczna i edukacyjna / M. Czerepaniak-Walczak, Kubiak-Szymborska E. (red.) // Podmiotowość w wychowaniu. – Między ideą a realnością, Bydgoszcz, 1999. – S. 76–90.
11. Zarzecki L. Teoretyczne podstawy wychowania teoria i praktyka w zarysie / L. Zarzecki. – Jelenia Góra : Karkonoska państwowa szkoła wyższa, 2012. – 146 s.
12. Kwiatkowska Henryka Tożsamość nauczycieli. Między anomią a autonomią / Henryka Kwiatkowska. – Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, 2005. – 242 s.
13. Sowa J. Podmiotowość w wychowaniu / J. Sowa // Śmietana U. (ed.), Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku. – Warszawa, vol. 4, 2005. – 458 s.
14. Czerepaniak-Walczak M. Pedagogika emancypacyjna / M. Czerepaniak-Walczak. – Rozwój świadomości krytycznej człowieka, Gdańsk, 2006. – 256 s.
15. Okoń W. Nowy słownik pedagogiczny / W. Okoń. – Warszawa : "Żak", 2007. – Cop. 2007. – 490 s.
16. Kupisiewicz Cz. Słownik pedagogiczny / Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz. – Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa, 2009. – 201 s.

17. Pawelec Marta Rola dyscypliny i dyscyplinowania w rozwoju podmiotowości dziecka. Analiza psychologiczna w świetle literatury przedmiotu / Marta Pawelec // Horyzonty psychologii. – Tom 1, № 1, 2011. – P. 79–88.
18. Ягупов В. В. Суб'єкт-суб'єктні взаємини в навчальному процесі : [збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного інституту ім. П. Д. Осипенко (Серія: Педагогічні науки)] / В. В. Ягупов. – № 3–4, 1999. С. 5–10.
19. Karkowska M. Nauczyciel i uczeń. Interakcje a wartości w klasie szkolnej. Analiza etnograficzna. – Oficyna Wydawnicza "Impuls", Kraków, 2005. – S. 137–139.
20. Banach Czesław Etyka i kultura pedagogiczna nauczyciela i szkoły / Czesław Banach // Edukacja. – № 2. – S. 7–20.
21. Kubiak-Szymborska E. Podmiotowość młodzieży akademickiej. Studium statusu podmiotowego studentów okresu transformacji / E. Kubiak-Szymborska. – Wyd. Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz, 2003. – S. 63–77.
22. Chodorowska M. Wielowymiarowość pojęcia "być podmiotem" / M. Chodorowska ; E. Kubiak-Szymborska (red.), Podmiotowość w wychowaniu. Między ideą a rzeczywistością. Bydgoszcz : Wers, 1999.
23. Czerepaniak-Walczak M. Podmiotowość w perspektywie pedagogiki. Szczecin / M. Czerepaniak-Walczak. – Gorzów Wielkopolski, 1994. – S. 7–33.
24. Uhl I. Podmiotowość i wolność w refleksji socjologicznej / I. Uhl // Studia Socjologiczne. – (1991). – № 1–2. – 49 s.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Łobocki Mieczysław Doświadczenie wartości samego siebie w kształceniu pedagogicznym / Mieczysław Łobocki // Doświadczenie wartości samego siebie w procesach edukacyjnych : Materiały z konferencji naukowej. – Bydgoszcz 23-24 X 1996 r. / pod red. Andrzeja M. Tchorzewskiego. – Bydgoszcz : Wydaw, 1997. Uczelniane WSP. – S. 38–47.
2. Łobocki Mieczysław Przygotowanie nauczycieli do osobowej relacji z uczniami / Mieczysław Łobocki // Aksjodeontologiczne aspekty relacji osobowych w procesach edukacyjnych / pod red. Wiesławy M. Wołoszyn, Bydgoszcz : Wydaw, 1997. – Uczelniane WSP. – S. 237–244.
3. Łobocki M. Teoria wychowania w zarysie / M. Łobocki. – Wyd. 2. – Kraków : Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2005. – 358 s.
4. Halian Olena Teoretyczne zasady kształtowania kategorii "podmiotowość osobowości ucznia" w ukraińskiej, polskiej i rosyjskiej tradycji naukowej / Olena Halian // Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, XXVIII, sectio J – Pedagogia-Psychologia. – Vol. 28, № 2, 2015. – P. 47–58.
5. Bałachowicz J. Kategoria podmiotowości jako wyznacznik przemian stylu pracy współczesnego nauczyciela // I. Adamek, W. Żmijewska (red.), Nauczyciel w systemie edukacyjnym teraźniejszość i przyszłość, Wyd. Nauk. UP, Kraków, 2009.
6. Dyląg J. Podmiotowość ucznia i nauczyciela a kształcenie emocjonalne i etyczno-moralne w edukacji zintegrowanej // I. Adamek, M. Grochowalska, E. Żmijewska (red. nauk.) Relacje i konteksty edukacji elementarnej. – Wyd. Nauk. UP, Kraków, 2010. – S. 80–83.
7. Reykowski J. Podmiotowość – szkic problematyki // P. Buczkowski, R. Cichoński (red.), Podmiotowość : możliwość – rzeczywistość – konieczność. Poznań: Redakcja Wydawnictwa Ośrodka Analiz Społecznych ZMW, 1988. – S. 199–210.
8. Korzeniowski K. Podmiotowość człowieka. Metateoretyczne ramy teorii / K. Korzeniowski, R. Zieliński, W. Daniecki (red.) // Podmiotowość jednostki w koncepcjach psychologicznych i organizacyjnych. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1983. – S. 9–72.
9. Gurycka A. Podmiotowość w doświadczeniach wychowawczych dzieci i młodzieży / A. Gurycka. – Warszawa : Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, 1989. – S. 14–24.
10. Czerepaniak-Walczak M. Podmiotowość jako kategoria pedagogiczna i edukacyjna / M. Czerepaniak-Walczak, Kubiak-Szymborska E. (red.) // Podmiotowość w wychowaniu. – Między ideą a rzeczywistością, Bydgoszcz, 1999. – S. 76–90.
11. Zarzecki L. Teoretyczne podstawy wychowania teoria i praktyka w zarysie / L. Zarzecki. – Jelenia Góra : Karkonoska państwowa szkoła wyższa, 2012. – 146 s.
12. Kwiatkowska Henryka Tożsamość nauczycieli. Między anomią a autonomią / Henryka Kwiatkowska. – Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, 2005. – 242 s.
13. Sowa J. Podmiotowość w wychowaniu / J. Sowa // Śmietana U. (ed.), Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku. – Warszawa, vol. 4, 2005. – 458 s.
14. Czerepaniak-Walczak M. Pedagogika emancypacyjna / M. Czerepaniak-Walczak. – Rozwój świadomości krytycznej człowieka, Gdańsk, 2006. – 256 s.
15. Okoń W. Nowy słownik pedagogiczny / W. Okoń. – Warszawa : "Żak", 2007. – Cop. 2007. – 490 s.
16. Kupisiewicz Cz. Słownik pedagogiczny / Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz. – Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa, 2009. – 201 s.
17. Pawelec Marta Rola dyscypliny i dyscyplinowania w rozwoju podmiotowości dziecka. Analiza psychologiczna w świetle literatury przedmiotu / Marta Pawelec // Horyzonty psychologii. – Tom 1, № 1, 2011. – P. 79–88.
18. Ягупов В. В. Суб'єкт-суб'єктні взаємини в навчальному процесі [Subject-Subjective Relations in the Educational Process] : [zbirnyk naukovykh prats' Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho instytutu im. P. D. Osypenko (Serii: Pedahohichni nauky)]. – № 3–4, 1999. – S. 5–10.
19. Karkowska M. Nauczyciel i uczeń. Interakcje a wartości w klasie szkolnej. Analiza etnograficzna. – Oficyna Wydawnicza "Impuls", Kraków, 2005. – S. 137–139.
20. Banach Czesław Etyka i kultura pedagogiczna nauczyciela i szkoły / Czesław Banach // Edukacja. – № 2. – S. 7–20.
21. Kubiak-Szymborska E. Podmiotowość młodzieży akademickiej. Studium statusu podmiotowego studentów okresu transformacji / E. Kubiak-Szymborska. – Wyd. Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz, 2003. – S. 63–77.

22. Chodorowska M. Wielowymiarowość pojęcia "być podmiotem" / M. Chodorowska ; E. Kubiak-Szymborska (red.), Podmiotowość w wychowaniu. Między ideą a rzeczywistością. Bydgoszcz : Wers, 1999.
23. Czerepaniak-Walczak M. Podmiotowość w perspektywie pedagogiki. Szczecin / M. Czerepaniak-Walczak. – Gorzów Wielkopolski, 1994. – S. 7–33.
24. Uhl I. Podmiotowość i wolność w refleksji socjologicznej / I. Uhl // Studia Socjologiczne. – (1991). – № 1–2. – 49 s.

Ягупов В. В., Бекирова А. Р. Проблема субъектности учителей и учеников в польской педагогической научной школе.

В статье проанализировано, систематизировано и представлено для отечественных учёных проблему субъекта и субъектности в польской научной мысли. Подчёркивается, что для польской педагогики проблема субъекта является актуальной как в теоретическом, так и практическом аспектах. Эта проблема в польской педагогике актуализировалась в 80-х годах XX ст. И постепенно стала анализироваться и исследоваться в междисциплинарном аспекте – философском, теологическом, социологическом, психологическом и педагогическом. Особенный интерес представляют результаты психологических и педагогических исследований, так как природу субъекта и субъектности участников педагогического процесса в разных учебно-воспитательных системах помогает раскрывать психологическая наука, а формы, методы, принципы и средства формирования и развития – педагогическая наука. Представлено основные направления научных исследований относительно субъекта и субъектности применительно учеников и педагогов в конце XX века – в начале XXI века. Выяснено, что основные педагогические тенденции, которые имеют место в польской педагогике применительно понятия "субъектность": субъектный характер взаимоотношений; субъектность как цель воспитания; субъектность как эдукационная (образовательная) ценность; субъектность как эффект педагогической деятельности.

Ключевые слова: субъект, субъектность, ученик, учитель, субъект-субъектные отношения.

Yahupov V. V., Bekyrova A. R. Teachers' and Students' Agency Problem in Polish Scientific School.

The article deals with analysis and systematization of agent and agency problem in the Polish pedagogical science and presents it to our local researches. The agent problem is actual for the Polish pedagogics in theoretical as well as practical aspects. This problem was introduced in the Polish pedagogics in 1980s and since then it has been analyzed and studied in the interdisciplinary approach that combines philosophy, theology, psychology and pedagogics. We are particularly interested in psychological and pedagogical studies and their revelations, because psychologies helps to reveal agent's nature and agency of pedagogical process participants of different educational systems, while pedagogics covers forms, techniques, principles and tools of agency formation and development.

In the Polish pedagogical literature teacher's agency is viewed as freedom of his / her actions that appears in self-aiming, decision-taking, activity-conducting and self-progress checking. It is double causal by the outer factors (dependency on social-economic conditions of a state and financial condition of education) and by the inner factors (teacher's qualification, personal factors, abilities, self-identification to teacher's occupation).

It is revealed that the students want the teachers to have the following agency manifestations and qualities: spontaneity, kindness, patience, indulgence, comprehension, setting strict demands, professional attitude, good mood, interest in students, fair and impartial student's work assessment, tactfulness in relations, help, attention not only during the lessons, but also after the lessons, cultivation of students' interest, treating every student as a personality not as an anonymous group member, openness in communication with the youth, empathy, methodicalness, dignity, dialogicalness, democracy, discipline and exactingness, pedagogical tact, tolerance etc.

It is summarized that some of the main typical Polish pedagogy tendencies on notions "agent" and "agency" referring to teachers and students are the following: agency nature relations, agency as an aim of upbringing, agency as an educational value, agency as an effect of pedagogical activity.

Key words: agent, agency, student, teacher, agent-to-agent relations.